

Presentació del dossier

Oriol Beltran

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Ismael Vaccaro

INSTITUCIÓ MILÀ I FONTANALS D'INVESTIGACIÓ EN HUMANITATS, CSIC

DOI: 10.57645/10.8080.06.1

LA CONSERVACIÓ DE LA NATURA COM A DISSENY DEL PAISATGE

Port de Cabús. Tor, Pallars Sobirà. FONT: ORIOL BELTRAN (2012).

La natura és, per definició, canviant. Lluny de respondre a una integració estàtica dels factors que la componen, es caracteritza més aviat pel caràcter dinàmic dels delicats equilibris que estableixen aquests factors en la seva interacció continuada que no pas per l'estabilitat i la permanència. Les relacions intricades entre els seus elements biòtics i físics generen processos que modifiquen tant la seva morfologia com la seva composició, i que es tradueixen en canvis en el paisatge. L'acció antròpica, d'una manera a vegades intencionada però en d'altres indirecta, té una incidència destacada en aquestes transformacions.

Totes les comunitats humanes, en tant que interactuen amb el medi ambient, el modifiquen. Aquestes transformacions tenen a veure amb els usos i les concepcions que cadascuna d'elles té en relació amb la natura així com amb els objectius que es pretenen assolir d'acord amb aquests usos i concepcions, cosa que dona lloc a una gran diversitat de formes diferents. Els canvis, com ha estat molt freqüent en el curs de la història, poden pretendre incrementar la capacitat productiva d'alguns recursos concrets amb finalitats econòmiques. En aquest cas, s'intervindrà d'una manera activa i deliberada per introduir modificacions en aquells processos que contribueixin a la reproducció dels recursos desitjats i a la seva accessibi-

litat. Juntament amb els canvis orientats directament a un increment de la producció, uns altres canvis pretenen limitar els factors que poden dificultar-lo. Una societat agroramadera, per exemple, pot considerar desitjable un entorn que exclougui la presència de grans depredadors en la mesura que aquests interfereixen en la gestió del bestiar o limiten els processos de successió vegetal que amenacen la disponibilitat de pastures per alimentar els seus animals. La seva actuació, d'acord amb això, inclou accions en aquestes dues direccions: l'augment de la productivitat i la reducció de les pertorbacions i els seus efectes.

Els canvis i les adaptacions no es produeixen en un sol sentit. La interacció constant entre les comunitats humanes i el seu medi ambient genera un procés de transformació mútua, ja que, al cap i a la fi, les condicions objectives de la natura també afecten les capacitats de manipulació humana. En tot cas, però, en la mesura de les seves possibilitats demogràfiques i tècniques i de les seves preferències culturals, els humans sempre han concebut i intervingut, de manera conscient o inconscient, la natura que els envolta.

La conservació moderna de la natura, en la qual té un protagonisme destacat la creació d'àrees protegides per a la preservació dels seus valors naturals, ens ofereix una modalitat radical i relativament recent d'intervenció sobre el medi. La conservació identifica els valors d'un territori determinat - presents o desapareguts - i promou actuacions dirigides a la seva preservació, el seu foment o la seva recuperació (Primack i Ros, 2002). Si bé l'objectiu explícit del programa conservacionista sovint se situa d'una manera explícita en la restitució d'un estat de coses al marge de l'acció humana, aquesta restitució estranyament es du a terme sense cap mena d'intervenció sobre el medi ambient, sobretot en les primeres etapes de la seva implementació. Fins i tot després de dur a terme les mesures orientades a preservar o a restaurar l'estat buscat de la natura, cal que hi hagi una gestió activa i continuada per a garantir el manteniment d'aquesta situació específica.

Els projectes conservacionistes no ocorren al marge dels seus contextos històrics ni es recolzen en processos purament espontanis, sinó que són una modalitat particular d'intervenció sobre el medi ambient. D'entrada, tal com s'ha estudiat des de l'ecologia política (Bryant i Bailey, 1997), la implementació i el format mateix que acabarà

adoptant una iniciativa en aquest terreny seran una conseqüència de la competència per l'accés i el control dels recursos naturals entre actors que tenen unes capacitats polítiques desiguals, així com diferents percepcions de la natura i de com s'hauria d'utilitzar. Que un paisatge acabi dominat per les activitats extractives o productives o per una iniciativa conservacionista, o que aquesta iniciativa exclougui la població local o es gestioni a partir de la participació de tots els actors implicats, dependrà de qui obtingui avantatge en aquesta competició (West et al., 2006).

Alhora, les intervencions que impliquen les iniciatives de conservació s'han interpretat sovint en els mateixos termes que un procés econòmic: suposen una modificació intencionada de les condicions existents -i es parla, així, de «producció de natura»- (Jiménez, 2018) i pretenen satisfer unes demandes de consum, sobretot a través del turisme -i han estat referides també com a «consumir natura»- (Escalera, 2011; Vaccaro i Beltran, 2007).

Més enllà del fet que els seus contextos siguin socials, però, i de la mateixa manera que passa amb qualsevol altra modalitat d'intervenció sobre el medi, la conservació es marca uns objectius en relació amb quins resultats es persegueixen, quin és el paisatge ideal que es vol restituir, i es desplega a través d'un conjunt d'accions orientades a assolir aquests objectius. Tal com mostren molts estudis sobre la diversitat cultural (Descola, 2012; Gudynas, 2010), la variació en les concepcions de la natura, o la idea que cadascú de nosaltres té d'aquesta, està socialment construïda: és un producte, un resultat d'allò que creiem o hem après, en el nostre context cultural particular, que hauria de ser (Cronon, 1995; Williams, 1980).

D'acord amb això, qualsevol estudi social del paisatge haurà de tenir en compte la multivocalitat en la que es desenvolupa aquesta contesa entre actors diferents (Raffles, 1999; Rodman, 1992). Un territori, no cal dir-ho, té una base tangible, física, inqüestionable. Però la manera de ser intervingut i gestionat dependrà de les múltiples perspectives que hi hagi d'aquest mateix territori: enfocaments contraposats mantinguts per individus pertanyents a entitats (d'agricultors, empresaris turístics, ambientalistes...), institucions locals i regionals o, finalment, empreses multinacionals dedicades a l'economia extractivista, entre d'altres; tots ells actors socials amb veus que promouen propostes per a la gestió del paisatge que difícilment són compatibles entre elles.

Conservació i disseny

Aquest dossier intenta acostar-nos a l'anàlisi de les iniciatives implementades en nom de la conservació, que tenen unes clares implicacions socials, polítiques i territorials, per tal de comprendre millor la conceptualització de la natura que comporten tant el paradigma conservacionista com els seus objectius patrimonials. Hem vertebrat aquesta proposta al voltant del concepte de «disseny» en tant que es tracta d'un terme que ens parla de dues idees que són clau: la implementació de la «transformació intencionada» d'un territori d'acord amb una «imatge» i uns «propòsits» determinats. Totes les interaccions humanes amb el paisatge impliquen, com hem dit, un cert grau de modificació d'aquest paisatge. Les accions dedicades a la restauració o la recuperació d'algun dels seus components -com passa per mitjà de la reintroducció d'espècies- indiquen un grau elevat de compromís amb una determinada conceptualització de la natura. L'esforç orientat a la preservació o la reconstrucció és tan explícit en la narrativa del conservacionisme que no creiem que sigui exagerat parlar, en aquest context, d'una autèntica enginyeria ambiental, de disseny del paisatge.

El propòsit de reformular la conservació com un procés de disseny no implica qüestionar-la, sinó posar en relleu una de les seves característiques fonamentals. Intervenir la natura, al cap i a la fi, és tan antic com la humanitat mateixa. Analitzar les actuacions del projecte conservacionista des d'aquesta perspectiva no suposa deslegitimar els objectius als quals s'orienta, però sí que pretén assenyalar que es tracta d'un plantejament polític i intel·lectual basat en una conceptualització determinada d'allò que hauria de ser la natura, un marc imaginat que pot ser negociat i consensuat o imposat a la força. El programa conservacionista és deliberat i es correspon amb la fixació i posada en pràctica d'un conjunt d'objectius i mètodes.

Les diferents aproximacions a la gestió i al condicionament dels paisatges no només tenen efectes ambientals: allò que es modifica és el conjunt del sistema socioecològic. La implementació d'àrees protegides sol anar acompanyada de la transformació d'una regió que sovint vira envers una terciarització del seu sistema econòmic (Prados, 2009) o que provoca una modificació de les estratègies productives existents per tal d'adaptar-se als nous requeriments administratius o als canvis implementats, com passa amb les espècies reintroduïdes o que són objecte de mesures de protecció especials (Pons-Raga et al., 2021). Les iniciatives conser-

vacionistes, de fet, en el moment de la seva planificació, es presenten molt sovint com a dinamitzadores de les economies locals pel seu potencial d'atracció turística (Charnley, 2005). A l'hora de la veritat, doncs, quan es reintrodueixen ossos, es restauren aiguamolls o es prohibeix la pastura en unes partides determinades, no només s'altera expressament l'ecologia d'un territori, sinó que també es modifiquen les coses que els éssers humans poden i no poden fer en aquest mateix paratge i, d'aquesta manera, també es contribueix a transformar les comunitats humanes.

L'estudi de les àrees protegides

La gravetat dels efectes de la degradació ambiental, que ha deixat de ser matèria d'especialistes i argument de nombrosos moviments socials després d'esdevenir progressivament més evidents i quotidians per al conjunt de la població, ha permès identificar la conservació de la natura com un programa que tindria per objectiu fer-hi front -a través d'aspectes com el manteniment de la biodiversitat, la qualitat ambiental o la funcionalitat dels processos ecològics-, al marge de tota consideració crítica. En aquest sentit, la finalitat dels esforços conservacionistes sovint ha estat avalada amb arguments de caràcter ètic o moral, com ara la reparació dels danys causats genèricament per la nostra espècie o el deure de llegar una natura íntegra a les generacions que ens succeiran. La seva implementació, d'altra banda, semblaria dependre d'un coneixement científicotècnic cada cop més sofisticat i reservat als especialistes.

El caràcter limitat dels resultats obtinguts després d'un segle i mig de polítiques de conservació, la complexitat de les variables que intervenen en el seu desplegament i la seva dinàmica, i la incidència social de les iniciatives adoptades en aquest àmbit han contribuït a desplegar un interès creixent en les últimes dècades per examinar els pressupòsits, les formes i els efectes d'aquestes iniciatives. Aquest examen evidencia que les idees prevalents en la conservació i les mateixes formes que adopten en la seva concreció no reflecteixen només el progressiu aprofundiment del coneixement científic sobre les relacions ambientals, sinó que es relacionen amb concepcions culturals, relacions socials i contextos materials específics. En aquest sentit, com afirma Kiik, problematitzar la conservació requereix assumir que es tracta de l'estudi de processos socials i projectes polítics «impregnats inevitablement de desposseïció, poder i diferència cultural» (2018, 392).

Parc Nacional d'Aigüestortes i estany de Sant Maurici. Espot, Pallars Sobirà. FONT: ORIOL BELTRAN (2006).

L'interès de les ciències socials en general, i de l'antropologia en particular, per la conservació de la natura s'ha centrat sobretot en l'anàlisi de les diferents formes de governança adoptades en les àrees protegides. En aquest context, la conservació s'ha identificat com a part del procés polític i econòmic de la modernitat, un procés caracteritzat per la territorialització pública i la mercantilització dels paisatges (Darby, 2020) en el qual es reimaginaven, al mateix temps, relacions tan complexes com la interacció entre el fet urbà i el rural (Lefebvre, 2013; Williams, 2001). En altres paraules, el desenvolupament de l'administració conservacionista s'ha associat a l'expansió del control dels Estats sobre els seus territoris —o en aquells on pretenen imposar-se— i al desenvolupament de diferents maneres de comercialitzar la natura com un objecte de consum (Guha, 2000; Vandergeest i Peluso, 1995).

Les recerques impulsades des d'aquest àmbit s'han fixat sobretot en la dinàmica entre les instàncies de gestió de la conservació i els actors locals (Vaccaro et al., 2013). Els sistemes de govern, d'acord amb això, han esdevingut el

criteri principal per a estudiar el desenvolupament històric de la conservació i dividir aquest procés en diferents estadis segons les característiques d'aquesta interacció: de la conservació estricta (fonamentada en la idea d'exclusió) a la basada en la convivència, passant pel predomini dels models participatius i els neoliberals (mercantilitzants) (Büscher i Fletcher, 2023; West et al., 2006). La següent etapa d'aquest mateix programa de recerca s'ha centrat a entendre quines conseqüències tenien aquests dispositius de govern sobre les comunitats afectades per la seva implementació (Foucault, 1991; Scott, 2022), d'on sorgeix el concepte d'*environmentality*, la governamentalitat associada a la regulació del medi ambient (Agrawal, 2005; Fletcher, 2017).

El paradigma conservacionista, però, no ha romàs estancat: també ha evolucionat i canviat d'acord amb els canvis que experimentaven les societats que el promovien i els sistemes socioecològics que es pretenia protegir. No obstant això, hi ha una constant que s'ha mantingut al llarg del temps. El projecte conservacionista, de manera conscient o no, ha estat en tot moment intervencionista i dirigista, i aquests trets estaven articulats al voltant d'una narrativa que emfasitzava la creació o, més aviat, la recuperació d'una natura idealitzada, virtualment associada a la idea d'una natura primigènia, prístina o pre-humana (Diegues, 2000). Aquesta visió ha evolucionat des dels inicis de la conservació moderna fins avui. La interpretació més comprensiva dels processos ambientals, amb un reconeixement del fet que les dinàmiques ecològiques no poden separar-se de les dinàmiques humanes —com postula l'anomenada ciència de la conservació— enfront de la tradicional biologia de la conservació— és un dels desenvolupaments intel·lectuals més significatius d'aquesta evolució (Fiedler i Kareiva, 1998; Kareiva i Marvier, 2012).

La primera formulació de la conservació moderna concebia que la natura que calia protegir era la salvatge (Arnold, 1996), i s'orientava a la recerca de l'autenticitat com a objectiu principal (Clewett, 2000). Donat que a l'últim terç del segle XIX ja no hi havia territoris situats totalment al marge de l'alteració humana, els llocs que es va decidir protegir pels seus valors suposadament naturals van haver de ser buidats, desmantellats, sovint a la força, de les poblacions indígenes que hi vivien, tot i que, irònicament, els havien gestionat durant segles i havien contribuït a configurar-los. Els promotors dels primers parcs van haver de concebre prèviament una natura que no existia, uns

territoris sense els seus ocupants humans. Yellowstone, el primer parc de la història moderna, per exemple, es caracteritzava per ser un altiplà que a la primavera i a l'estiu lluia uns paisatges espectaculars, dominats per una vegetació abundant i poblats pels ungulats i els seus depredadors. Els primers visitants occidentals de la regió van identificar els valors, fonamentalment estètics, dels seus paisatges. Els mateixos promotors de la seva preservació van ignorar que aquest altiplà era utilitzat i gestionat per diversos grups de nadius americans i que, a l'hivern, les muntanyes de la comarca es cobrien de neu, cosa que afavoria que la major part de la fauna les abandonés per baixar a terrenys de menys altitud. El disseny del parc va obviar parts fonamentals del sistema ecològic que es volia protegir. Se'n van expulsar els habitants humans i, sense protegir les parts baixes que eren bones per a l'agricultura i la ramaderia, es va ignorar l'estacionalitat a què estava sotmès aquest mateix sistema (Stevens, 1997). L'autenticitat és un estat elusiu (West i Carrier, 2004).

Els valors estètics, que avui dia encara tenen un pes significatiu en la gestió conservacionista, gaudien d'un protagonisme destacat en les seves primeres versions on es preservaven espais emblemàtics i aïllats. Això explica que, després del primer mig segle de polítiques de conservació, no hi hagués en tot el món cap parc declarat en deserts, zones humides o fons marins, uns espais i uns paisatges situats fora de l'abast dels ulls humans o simplement considerats com a no dignes d'atenció. De fet, tot i que els valors que justifiquen la protecció de determinades àrees s'han anat sofisticant amb consideracions tecnocientífiques —com ara la raresa, la biodiversitat, la vulnerabilitat, la presència d'endemismes o de poblacions amenaçades, juntament amb la representativitat dels seus hàbitats, qualitats mesurades sovint a través d'indicadors sofisticats—, els components formals encara són un criteri de valoració privilegiat en les declaracions de parcs i reserves. Tot i que els factors que recolzen la consideració d'un paisatge com a bell, dramàtic o harmònic han canviat amb el temps, són dimensions que contribueixen a seleccionar els llocs que

Àrea de Conservació Privada Bosque Nublado. Cusco, Perú. FONT: ORIOL BELTRAN (2015).

mereixen ser preservats i donen compte de com la contemplació i el gaudi estètic per part dels visitants esdevenen uns dels objectius d'aquest esforç (Castree i Braun, 1998), especialment en la seva fase de gestió neoliberal en que la natura esdevé un producte comercialitzable (Igoe i Brockington, 2007).

Els canvis en aquesta evolució també han afectat les fórmules institucionals adoptades. La gestió de la conservació a través dels parcs, que va plantejar el problema de l'arxipèlag -la creació de bosses aïllades i inconnexes d'espais protegits-, es va intentar millorar amb la incorporació de corredors ecològics, una estratègia que afavoreix la connexió entre diferents àrees protegides, amb les seves poblacions i la seva riquesa genètica. La resiliència dels territoris depèn, en el context d'aquesta perspectiva, d'una gestió integrada que inclou alhora espais protegits, corredors i zones destinades a l'ús humà: allò que cal preservar és tot el conjunt i no només l'àrea delimitada dels parcs (Bengtsson et al., 2021).

El projecte conservacionista, més enllà de la governança

En el marc d'una producció abundant d'estudis de cas i anàlisis generals centrats en les formes institucionals adoptades per les iniciatives conservacionistes i la seva governança, hi destaca l'absència de treballs dedicats a analitzar d'una manera específica les actuacions concretes i les estratègies de manipulació del paisatge adoptades per part d'aquest projecte (Martínez et al., 2022).

Des dels seus mateixos inicis, les transformacions que alteren significativament els paisatges i els elements que els componen són allò que justifica el programa conservacionista. Davant de la percepció d'aquests canvis en termes de degradació i amenaça, la parella de conceptes «restauració» i «recuperació» esdevé clau i se situa al centre de la ideologia conservacionista. En aquests conceptes, el prefix «re-» evoca el retorn de quelcom, el fet de tornar enrere i repetir. Aquesta idea, però, no està exempta de controvèrsia, perquè si, com dèiem, la natura no és estàtica sinó que sempre ha estat canviant, com fixem els objectius a assolir en la gestió de la conservació en termes d'una configuració determinada del paisatge? En quin punt situem el moment històric ideal, aquell que volem restituir i mantenir? En funció de quins criteris? I, en el cas improbable que fos possible tornar a implementar una situació anterior, podria aïllar-se aquesta de qualsevol nou procés de canvi? És realista pensar que pot congelar-se un estat de coses particular? (Pons-Raga, 2022).

Els objectius per a aquesta recreació es prenen tenint en compte allò que en anglès s'ha anomenat la *baseline*: la situació de referència amb relació a la qual es mesura la situació actual. En certa manera, hi ha implícita la idea que hi ha un passat que dona legitimitat a les intervencions presents o futures. Aquestes situacions de referència són, però, difícils d'establir i estan subjectes a un canvi permanent (*shifting baselines*). D'una banda, perquè cada generació identifica la situació desitjable del medi ambient a la qual caldria tornar d'acord amb la seva pròpia experiència, cosa que tendeix a situar aquest punt en relació amb el seu propi passat. De l'altra, perquè qualsevol fita en aquest terreny és merament convencional i, en conseqüència, discutible: què justifica voler restaurar un paisatge preindustrial, com sol plantejar de manera habitual la biologia de la conservació? Per què no plistocènic, com proposen alguns partidaris de recuperar la megafauna que va desaparèixer amb l'expansió de l'espècie humana fa més d'onze mil anys? (Donlan et al., 2006). De fet, qualsevol paisatge, com un palimpsest, conté elements originats en diferents moments històrics i es relacionen entre ells en altres contextos temporals, fet que dona lloc a noves configuracions (Beltran i Vaccaro, 2019). Quins criteris justifiquen les intervencions, d'acord amb això?

D'una manera estesa, és comú considerar com a alteracions dels sistemes naturals aquelles causades per les darreres etapes de la civilització occidental moderna, normalment a partir de la revolució industrial, mentre que les transformacions provocades per les civilitzacions agropastorals històriques o prehistòriques no es tenen en compte. Si bé en continents com Amèrica o Oceania la influència antròpica sol definir-se en relació amb les condicions ecològiques prèvies a la colonització europea, a Europa occidental tots els sistemes naturals s'han transformat de manera reiterada des de fa mil·lennis, per la qual cosa, com diu Mallarach (1999, 35), «el concepte d'un biòtop natural, entès com a primitiu o anterior a la influència humana, deixa de tenir sentit». Per això, el valor de la naturalitat no pot considerar-se en termes absoluts: es tracta més d'un mite propi de la cultura occidental moderna que d'una qualitat objectivable en termes científics (Gómez-Pompa i Kaus, 1992).

En l'elecció de la situació de referència a la qual es pretén retornar s'identifica un aspecte clau del conservacionisme que evidencia que la natura que cal preservar o recuperar deriva d'un procés en què es barreja ciència, història, raons culturals i preferències estètiques. Més enllà dels

Parc Nacional El Palmar. Entre Ríos, Argentina. FONT: ORIOL BELTRAN (2019).

arguments que recolzin unes decisions o unes altres en aquest terreny, es tracta d'una qüestió electiva relacionada, en última instància, amb motivacions relatives a cada moment i a cada grup social. L'arbitrarietat de fixar una determinada situació de referència s'evidencia després en les dificultats de mantenir aquest criteri d'una manera absolutament congruent i que no requereixi, a més, una intervenció continuada en el temps.

A vegades, doncs, es fa difícil de distingir entre criteris pretesament objectius (científics) i la ideologia. Expulsar humans i animals domèstics d'un territori on les interaccions que aquests han mantingut durant segles són la base de la configuració i la composició mateixa del paisatge que es valora i es pretén preservar, per exemple, no sembla la millor manera de garantir el manteniment dels seus valors naturals. Avui tenim un coneixement prou consistent per reconèixer que diversos factors han coevolucionat de manera estreta al llarg del temps (Davis

i Zanotti, 2014), per la qual cosa qualsevol modificació en aquest terreny implica per força altres canvis.

En l'àmbit de la conservació, restaurar implica recuperar allò que s'ha degradat, que es constata a través de la reducció de determinades poblacions, la simplificació dels processos ecològics, la proliferació de les espècies més oportunistes... La gestió de l'assemblatge d'espècies diferents en un mateix hàbitat, per exemple, no resulta senzilla en absolut (Vaccaro i Beltran, 2009). Quines espècies es reintrodueixen? Quines poblacions s'extirpen d'un territori determinat -o directament s'exterminen- perquè es consideren exòtiques o invasores? Cal aplicar el mateix criteri d'autenticitat en tots els casos o només en aquells que provoquin uns efectes no desitjats? Qui està legitimat per prendre una iniciativa de reintroducció, de reforç o d'erradicació? La reintroducció és una mesura suficient per a la restauració d'hàbitats complets i de processos ecològics? L'èmfasi en la mal·leabilitat del fet ecològic,

en la capacitat de dissenyar-lo, fa que sorgeixi la idea d'ecologia moral: atès que diferents col·lectius tenen una percepció diferent de quin és el format desitjable de la natura, ¿quin format és moralment acceptable tant en termes de la natura que volem, com en relació amb el paper que els humans poden tenir en aquesta natura recreada? (Griffin et al., 2019; Jacoby, 2014).

Repensar la restauració ambiental

Aquesta restauració ha adoptat formes diferents i ha evolucionat com a estratègia. Avui es relaciona sovint amb la noció de *rewilding* -terme usualment traduït com a «renaturalització»- (Palau, 2020). El terme *rewilding* es basa en la idea de la recuperació espontània i, per tant, d'acord amb les dinàmiques i els ritmes de la mateixa natura (Jorgensen, 2015). Davant d'altres orientacions en la gestió de la conservació, aquesta aproximació implicaria una intervenció teòricament limitada o fins i tot nul·la. De fet, en la seva versió més conseqüent, el *rewilding* suposa no adoptar mesures de mitigació davant de processos i esdeveniments ambientals extrems -com ara les allaus o els incendis forestals no provocats-, en tant que això suposaria interferir en el desenvolupament natural dels ecosistemes. Tot i que es presenta com un procés pretesament natural i no intencional, sovint té lloc en contextos d'abandonament rural on la disminució de les activitats humanes és la que permet la recuperació d'un cert tipus de natura. En els processos de renaturalització hi trobem sovint, barrejats, casos que inclouen la reintroducció d'espècies, i altres casos en què aquestes espècies reapareixen arran de colonitzacions espontànies (Ledger et al., 2022). La idea que els processos naturals poden arribar a recuperar-se quan es produeix una despoblació humana completa topa amb l'evidència que molt pocs territoris no arriben a despoblar-se mai del tot i que la població rural restant no comparteix els objectius dels activistes ni dels gestors de la conservació, fet que sovint motiva la seva oposició i el conflicte (Wynne-Jones et al., 2018).

Les accions dirigides a la renaturalització han tingut com a objecte principal els hàbitats i les espècies vegetals i animals, mentre que la restauració dels processos naturals, que resulten decisius tant per a la conservació mateixa com per als serveis ecosistèmics que proporcionen, no ha tingut gairebé mai l'atenció que mereix. En molts casos, la regressió o la desaparició de les activitats econòmiques tradicionals, fonamentalment les agroramaderes, s'ha traduït en una reforestació i una homogeneïtzació per efecte dels anomenats processos naturals «prograssius» (la successió ecològica).

Les pertorbacions puntuals com les ventades, les allaus o els incendis, o les permanents com la depredació dels animals herbívors sobre les plantes silvestres (els processos naturals qualificats de «regressius») han vist reduïts els seus efectes en els ecosistemes a causa d'una supressió intencionada o d'un condicionament de les transformacions antròpiques. Segons Palau (2021), una gestió integral dels sistemes naturals requeriria recuperar la funcionalitat dels processos absents i no limitar-se únicament als seus elements més formals.

Una versió extrema i molt particular de *rewilding* és la que promou la *desextinció* d'espècies totalment desaparegudes a partir de pràctiques de laboratori, com ara la inhibició genètica, la clonació o la cria selectiva (Jorgensen, 2013; Seddon et al., 2014). Deixant de banda els problemes tècnics, ambientals i fins i tot ètics d'una intervenció d'aquestes característiques, els hàbitats actuals i la convivència amb conjunts de poblacions diferents de les que hi havia en el seu moment passen a ocupar un segon terme en favor de la recuperació de les espècies extingides. Aquesta és una constant en els processos de reintroducció. L'objectiu primordial és recuperar una espècie que va desaparèixer, però els individus reintroduïts acaben coexistint amb un medi ambient i unes comunitats que, en la majoria dels casos, tenen poc a veure amb les que van viure els seus antecessors.

El repte que planteja el canvi global ha obert noves vies per repensar la restauració ambiental. La migració assistida, per exemple, procedeix d'una manera preventiva a la translocació d'espècies, sobretot d'arbres, per garantir la seva supervivència davant de les modificacions dels règims tèrmics i pluviomètrics que genera el canvi climàtic (Koralewski et al., 2015; McLachlan et al., 2007; Williams i Dumroese, 2013). La conservació tradicional ha estat tradicionalment territorialitzada: ha identificat àrees valuoses que calia preservar i resguardar i les ha declarat com a zones protegides. Amb el canvi climàtic, però, els assemblatges d'espècies es mobilitzen per adaptar-se al nou context ambiental i les àrees protegides no gaudeixen d'una plasticitat com aquesta: no es desplacen pel territori (Zimmerer, 2000). Aquest problema ja s'havia posat de manifest prèviament arran de la reintroducció d'espècies animals declarades com a protegides. Els grans depredadors i els ungulats, per exemple, gaudeixen d'una gran capacitat de mobilitat. Tot i que els individus que han experimentat una translocació són alliberats en indrets concrets, poden desplaçar-se i acabar fixant el seu hàbitat en altres llocs, amb independència dels límits de les àrees

protegides i de les mateixes entitats polítiques. Es produeix, doncs, una dissonància entre la conservació fixa del territori i la mobilitat inherent a molts dels components que integren el seu entramat ecològic.

En qualsevol cas, la promoció d'un *rewilding* espontani, la gestió selectiva d'unes espècies o d'uns hàbitats a l'interior d'un parc natural o la reintroducció d'espècies carismàtiques són iniciatives humanes que no es poden entendre sense la preexistència d'unes natures ideals en la ment dels seus promotors. Aquestes polítiques públiques, doncs, tenen per objectiu «dissenyar» uns paisatges que responguin a aquestes expectatives.

Escenaris de la renaturalització

El dossier d'aquest número de la *Revista d'Etnologia de Catalunya* aplega diferents contribucions que provenen de contextos acadèmics i geogràfics molt diversos per tal d'examinar el desplegament de les polítiques de conservació de la natura des de perspectiva de la intencionalitat i el disseny. L'anàlisi de les fórmules de gestió adoptades en les darreres dècades ens permet identificar l'existència d'una intencionalitat constructiva, en el sentit de la construcció social d'una versió ideal en relació amb la natura, per part de l'esforç conservacionista. Les àrees protegides són un factor important per atribuir un cànon de naturalitat, de natura autèntica, en territoris que fa temps que van ser transformats i van passar de ser llocs de producció a esdevenir patrimoni natural i un producte de consum turístic. Des d'aquesta perspectiva, la conservació està associada tant als valors de la integritat ecològica i de la fidelitat històrica com al disseny de paisatges, d'acord amb uns criteris -unes preferències- formals i estètics determinats, que són compartits i valorats sobretot per les poblacions urbanes.

El dossier s'articula a partir de dues seccions. La primera presenta nou estudis de cas, de localització i escala geogràfica variables, que ens parlen de contextos específics on es materialitzen, a vegades de manera intencionada i a vegades amb efectes inesperats o no desitjats, alguns intents de redisseny del paisatge. La segona secció inclou quatre textos que introdueixen, d'una manera teòrica però també aplicada en escenaris etnogràfics concrets, quatre nocions que són centrals des de la perspectiva de l'antropologia per a la comprensió del disseny de les polítiques de conservació i la seva interacció amb els sistemes socioecològics que pretenen gestionar -o redissenyar-. Aquests quatre conceptes o idees són la «multivocalitat» (Trentini), l'*environmentality* (Cortés-Vázquez), el *rewilding* (Lopes-Fernandes et al.) i la «temporalitat» (Cifre-Sabater).

Hi ha dos temes transversals que connecten tots aquests estudis de cas. D'una banda, els articles ens parlen d'agents que, d'una manera o d'una altra, en la seva aproximació a la conservació, han desenvolupat idees específiques de com hauria de mostrar-se un paisatge i de quin seria el seu format desitjable. En altres paraules, ens parlen d'iniciatives polítiques articulades per a configurar paisatges tenint en compte uns objectius de naturalització concrets que cal assolir. D'altra banda, el segon argument present en tots aquests treballs és que poques vegades allò que es planifica des d'un gabinet o un laboratori s'esdevé tal com s'havia previst. El món real, per sort o per desgràcia, és extremament complex, i la incertesa, la dificultat de predir-ne l'evolució i la gestió de la multitud de variables que conformen allò que mostren els seus paisatges fan de l'esforç de la conservació de la natura una tasca extraordinàriament necessària però, també, complexa i fascinant. ■

BIBLIOGRAFIA

Agrawal, A. (2005). *Technologies of Government and the Making of Subjects*. Londres: Duke University.

Arnold, D. (1996). *The Problem of Nature: Environment, Culture, and European Expansion*. Oxford: Blackwell.

Beltran, O.; Vaccaro, I. (2019). «La conservación de la naturaleza como diseño del paisaje. El proceso de renaturalización de la montaña en el Pirineo Central». Dins: Ferrero, B. G. (ed.). *Islas de naturaleza. Perspecti-*

vas antropológicas sobre las políticas de conservación (p. 53-107). Rafaela: Universidad Nacional de Rafaela.

Bengtsson, J.; Angelstam, P.; Elmqvist, T.; Emanuelsson, U.; Folke, C.; Ihse, M.; Moberg, F.; Nyström, M. (2021). «Reserves, resilience and dynamic landscapes 20 years later». *Ambio*, 50 (5), 962-966.

Bryant, R.; Bailey, S. (1997). *Third World Political Ecology*. Londres: Routledge.

Büscher, B.; Fletcher, R. (2023). «Towards Convivial Conservation». Dins: Massarella, K.; Krauss, J. E.; Kiwango, W. A.; Fletcher, R. (ed.). *Convivial Conservation. From principles to Practice* (p. 26-55). Londres: Mayfly.

Castree, N.; Braun, B. (1998). «The construction of nature and the nature of construction. Analytical and political tools for building survivable futures». Dins: Braun, S.; Castree, N. (ed.). *Remaking reality: Nature*

at the millenium (p. 3-42). Londres: Routledge.

Charnley, S. (2005). «From nature tourism to ecotourism? The case of the Ngorongoro Conservation Area, Tanzania». *Human Organization*, 64 (1), 75-88.

Clewell, A. F. (2000). «Restoring for natural authenticity». *Ecological Restoration*, 18, 216-217.

Cronon, W. (ed.) (1995). *Uncommon Ground: Rethinking the Hu-*

man Place in Nature. Nova York: Norton.

Darby, W. J. (2020). *Landscape and identity: Geographies of nation and class in England*. Londres: Routledge.

Davis, R.; Zanotti, L. (2014). «Hybrid Landscapes: Science, Conservation, and the Production of Nature». *Anthropological Quarterly*, 87 (3), 601-612.

Descola, Ph. (2012). *Más allá de naturaleza y cultura*. Buenos Aires: Amorortu.

Diegues, A. C. (2000). *El mito moderno de la naturaleza intocada*. Quito: Abya-Yala.

Donlan, J. C.; Berger, J.; Bock, C. E.; Bock, J. H.; Burney, D. A.; Estes, J. A.; Foreman, D.; Martin, P. S.; Roemer, G. W.; Smith, F. A.; Soulé, M. E. (2006). «Pleistocene rewilding: an optimistic agenda for twenty-first century conservation». *The American Naturalist*, 168 (5), 660-681.

Escalera, J. (coord.) (2011). *Consumir naturaleza. Productos turísticos y espacios protegidos en Andalucía*. Sevilla: Aconcagua.

Fiedler, P. L.; Kareiva, P. M. (1998). *Conservation Biology. For the coming decade*. Nova York: Chapman & Hall.

Fletcher, R. (2017). «Environmentality unbound: Multiple governmentalities in environmental politics». *Geoforum*, 85, 311-315.

Foucault, M. (1991). *The Foucault effect: Studies in governmentality*. Chicago: University of Chicago Press.

Gómez-Pompa, A.; Kaus, A. (1992). «Taming the Wilderness Myth». *BioScience*, 42 (4), 271-279.

Griffin, C. J.; Jones, R.; Robertson, I. J. (2019). «Moral Ecologies: Histories of Conservation, Dispossession and Resistance». Dins: *Moral Ecologies. Histories of Conservation, Dispossession and Resistance* (p. 1-34). Cham: Palgrave Macmillan.

Gudynas, E. (2010). «Imágenes, ideas y conceptos sobre la naturaleza en América Latina». Dins: Montenegro, L. (ed.). *Cultura y naturaleza*

(p. 267-292). Bogotá: Jardín Botánico José Celestino Mutis.

Guha, R. (2000). *Environmentalism. A global history*. Nova York: Longman.

Igoe, J.; Brockington, D. (2007). «Neoliberal conservation: a brief introduction». *Conservation and Society*, 5 (4), 432-449.

Jacoby, K. (2014). *Crimes against nature: Squatters, poachers, thieves, and the hidden history of American conservation*. Oakland: University of California Press.

Jiménez, I. (2018). *Producción de naturaleza. Parques, rewilding y desarrollo local*. Castelló: Tundra.

Jørgensen, D. (2013). «Reintroduction and de-extinction». *BioScience*, 63 (9), 719-720.

Jørgensen, D. (2015). «Rethinking rewilding». *Geoforum*, 65, 482-488.

Kareiva, P.; Marvier, M. (2012). «What is conservation science?». *BioScience*, 62 (11), 962-969.

Kiik, L. (2018). «Conservationland: Toward the anthropology of professionals in global nature conservation». *Critique of Anthropology*, 39 (4), 391-419.

Koralewski, T. E.; Wang, H. H.; Grant, W. E.; Byram, T. D. (2015). «Plants on the move: assisted migration of forest trees in the face of climate change». *Forest Ecology and Management*, 344, 30-37.

Ledger, S. E.; Rutherford, C. A.; Benham, C.; Burfield, I. J.; Deinet, S.; Eaton, M.; Freeman, R.; Gray, C.; Herrando, S.; Puleston, H.; Scott-Gatty, K.; Staneva, A.; McRae, L. (2022). *Wildlife Comeback in Europe: Opportunities and challenges for species recovery*. Londres: ZSF.

Lefebvre, H. (2013). *La producción del espacio*. Madrid: Capitán Swing.

Mallarach, J. M. (1999). *Criteris i mètodes d'avaluació del patrimoni natural*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Martínez, E.; Calero, Á.; Cruzada, S. M.; Beltran, O. (2022). «Hacia una etnografía de la gestión conservacionista». Dins: Vicente,

T.; Sierra, S.; Calero, Á.; Santamarina, B. (coord.). *Antropología pública de la conservación. Gestión y gobernanza en áreas protegidas* (p. 29-47). València: Universitat de València.

McLachlan, J. S.; Hellmann, J. J.; Schwartz, M. W. (2007). «A framework for debate of assisted migration in an era of climate change». *Conservation Biology*, 21 (2), 297-302.

Palau, J. (2020). *Rewilding Iberia. Explorando el potencial de la renaturalización en España*. Barcelona: Lynx.

Palau, J. (2021). «La renaturalització, un nou enfoc per enriquir la gestió dels espais naturals pirinencs». *Àrnica. Revista Naturalista dels Pirineus*, 2, 4-6.

Pons-Raga, F. (2022) *Greening the Commons. Alpine Skiing, Brown Bears, and Extensive Husbandry in the Pyrenees* (Tesi doctoral). Mont-real: McGill University.

Pons-Raga, F.; Ferrer, L.; Beltran, O.; Vaccaro, I. (2021). «When the State imposes the "commons": ranching after the reintroduction of the bear in the Pyrenees». *Conservation and Society*, 19 (2), 101-110.

Prados, M. J. (ed.) (2009). *Naturbanization: New Identities and Processes for Rural-natural Areas*. Leiden: CRC Press.

Primack, R. B.; Ros, J. (2002). *Introducción a la biología de la conservación*. Barcelona: Ariel.

Raffles, H. (1999). «Local theory: nature and the making of an Amazonian place». *Current Anthropology*, 14 (3), 323-360.

Rodman, M. (1992). «Empowering Place: Multilocality and Multivocality». *American Anthropologist*, 94 (3), 640-656.

Scott, J. C. (2022). *Lo que ve el Estado*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.

Seddon, P. J.; Moehrensclager, A.; Ewen, J. (2014). «Reintroducing resurrected species: selecting DeExtinction candidates». *Trends in Ecology & Evolution*, 29 (3), 140-147.

Stevens, S. (1997). «The legacy of Yellowstone». Dins: Stevens, S. (ed.). *Conservation through cultural survival: indigenous people and protected areas* (p. 13-32). Washington: Island Press.

Vaccaro, I.; Beltran, O. (2007). «Consuming space, nature and culture: patrimonial discussions in the hyper-modern era». *Journal of Tourism Geographies*, 9 (3), 254-274.

Vaccaro, I.; Beltran, O. (2009). «Livestock versus "wild beasts": contradictions in the natural patrimonialization of the Pyrenees». *Geographical Review*, 99 (4), 499-516.

Vaccaro, I.; Beltran, O.; Paquet, P. A. (2013). «Political Ecology of Conservation: some theoretical genealogies». *Journal of Political Ecology*, 20, 255-272.

Vandergeest, P.; Peluso, N. (1995). «Territorialization and state power in Thailand». *Theory and Society*, 24, 384-425.

West, P.; Carrier, J. (2004). «Eco-tourism and authenticity: Getting away from it all?». *Current Anthropology*, 45 (4), 483-498.

West, P.; Igoe, J.; Brockington, D. (2006). «Peoples and parks: the social impact of protected areas». *Annual Review of Anthropology*, 31, 251-277.

Williams, M. I.; Dumroese, R. K. (2013). «Preparing for climate change: forestry and assisted migration». *Journal of Forestry*, 111 (4), 287-297.

Williams, R. (1980). «Ideas of Nature». Dins: *Problems in Materialism and Culture: Selected Essays* (p. 67-85). Londres: Verso.

Williams, R. (2001). *El campo y la ciudad*. Buenos Aires: Paidós.

Wynne-Jones, S.; Strouts, G.; Holmes, G. (2018). «Abandoning or reimagining a cultural heartland? Understanding and responding to rewilding conflicts in Wales-the case of the Cambrian Wildwood». *Environmental Values*, 27 (4), 377-403.

Zimmerer, K. (2000). «The reworking of conservation geographies: nonequilibrium landscapes and nature-society hybrids». *Annals of the Association of American Geographers*, 90 (2), 356-369.